

УДК 378:373.3.011.3-051:316.7(477.87)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.33>

Т. І. Молнар

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ЗАКАРПАТТЯ

У статті порушується проблема підготовки вчителя до роботи в міжкультурному освітньому просторі. Авторкою акцентовано увагу на важливості забезпечення гармонійного співіснування представників різних культур у закладах освіти, налагодження їх ефективної взаємодії в полікультурному середовищі. Актуалізується необхідність формування у майбутніх педагогів ціннісного плюралізму, менталітету співробітництва, підготовки особистості, здатної до міжетнічної і міжкультурної комунікації.

Відзначено, що культурологічна спрямованість є важливою властивістю особистості вчителя і визначає його світоглядні позиції, творчий потенціал, систему цінностей, переконань, смаків, ціннісно-емоційне ставлення до себе, до колег, до науки, предмет якої він викладає, до культурно-духовних надбань, образу життя тощо. Відтак, під час навчання в закладі вищої освіти майбутні педагоги мають належним чином опанувати когнітивну площину, а також здобути практичні вміння і навички для ефективної професійної діяльності в умовах міжкультурного освітнього простору.

Визначено педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, як от: запровадження ціннісно зорієнтованої діяльності, спрямованої на формування готовності майбутніх учителів до роботи в міжкультурному просторі; реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі принципу інтеграції; забезпечення практико-зорієнтованого характеру професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі; активізація творчого потенціалу студентів шляхом залучення до участі у фестивалях, святах національних меншин для вивчення традицій, обрядів, ритуалів, звичаїв. Доведено, що реалізація зазначених педагогічних умов сприяє формуванню міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти та досягненню інтегрованого результату – сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Ключові слова: педагогічні умови, міжкультурний простір, міжкультурна взаємодія, професійна підготовка, вчитель початкової школи.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобалізації призводять до стрімкого розвитку контактів між представниками різних культур. Постає потреба забезпечення гармонійного співіснування представників різних культур у закладах освіти, налагодження їх ефективної взаємодії в полікультурному просторі. Відбуваються процеси формування особистості нового типу, яка постає не лише носієм знань про інші культури, але і носієм мов цих культур, що є чинником її здатності до адаптації в різних міжкультурних умовах.

Проблема організації соціокультурного життя в міжкультурному просторі є однією з найактуальніших для сучасного вчителя початкової школи, причому такою, що стосується існування різних цивілізацій, етнічних і соціальних груп та, врешті-решт, кожної окремої особистості. Культурологічна спрямованість є важливою властивістю особистості педагога і визначає його світоглядні позиції, творчий потенціал, систему цінностей, переконань, смаків, ціннісно-емоційне ставлення до себе, до колег, до культурно-духовних надбань, образу життя тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наукових напрацюваннях широко висвітлено положення щодо особливостей формування і розвитку професійно важливих якостей педагогів, які необхідні для роботи в міжкультурному просторі, а саме: формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки (Т. Атрощенко); формування толерантності майбутніх педагогів в умовах полікультурного закладу вищої освіти (Е. Бахіча); підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи (Н. Бирко); толерантність як чинник розвитку культури міжетнічних відносин студентів (С. Капідінова); формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища (О. Гуренко); технологія формування національної свідомості у студентів закладу вищої освіти (В. Кіндрат); формування готовності майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в міжкультурному просторі Закарпаття (Т. Коваль); формування толерантності в контексті розвитку полікультурності освіти (О. Орловська) та

ін. На нашу думку, увага українських науковців до підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті готовності до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття нині є недостатньою.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних напрацювань з обраної тематики дослідження дав змогу розробити експериментальну методичку з упровадження системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах міжкультурного простору Закарпаття. Реалізувати систему можливо, запроваджуючи комплекс педагогічних умов, що сприяють формуванню специфічного мотиваційно-аксіологічного ставлення здобувачів вищої освіти до майбутньої професійної діяльності, засвоєнню відповідного теоретичного матеріалу та появі практичних умінь і навичок.

При визначенні освітніх завдань в умовах багатокультурного суспільства вчені особливу увагу звертають на поняття «цінності» – основоположні підвалини виховання особистості. Одні дослідники акцентують увагу на відродженні духовних, у тому числі релігійних цінностей, і їх ролі в формуванні та становленні особистості (В. Бех та ін.), інші звертаються до розробки фундаментальної аксіологічної категорії «цінність» (С. Вітвицька та ін.), тоді як треті розмірковують про пріоритет моральних цінностей та їх місце в загальній ієрархії цінностей (К. Островська та ін.) [1; 2; 6].

Ціннісні орієнтації є основними векторами міжкультурних орієнтацій, вони визначають спрямованість особистості та змінюються залежно від рівня відповідності індивідуальних запитів потребам та інтересам багатокультурного соціуму. У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль орієнтира і відповідного регулятора поведінки та діяльності в предметній і соціальній дійсності.

Міжкультурні цінності розуміємо як особливе комплексне соціокультурне й соціально-психологічне утворення, результат складного процесу самовизначення людини в соціальному просторі щодо самої себе, іншої людини та взаємин особистості щодо своєї та іншої культури; це сприйняття, емоційна та етична оцінка дійсності, переживання своєї приналежності до певної культури, а також прийняття себе та іншого, прийняття своєї та іншої культури.

Більшість досліджень у царині міжкультурних цінностей зосереджено навколо проблем етнічної толерантності і виявлення стратегій міжгрупової взаємодії в міжкультурних регіонах. Освітній простір Закарпаття перебуває на перехресті культур, у якому перетинаються мови, погляди, звичаї, манери поведінки, суспільні устрої представників різних етносів. У цьому контексті актуалізується

проблема формування у майбутніх учителів ціннісного плюралізму, менталітету співробітництва, становлення «діалогу культур» різних національностей, рас, віросповідань, поглядів та переконань, підготовки особистості, здатної сприймати і розуміти не лише власні, а й культурні цінності інших народів [5].

Ціннісні орієнтації є центральним поняттям в аксіосфері майбутнього вчителя початкової школи. Поділяємо точку зору В. Махінова, що майбутні педагоги потребують підвищення рівня соціокультурної підготовки, що виявляється в їхньому бажанні та намаганні засвоїти достатній обсяг професійно значущих знань, соціокультурних професійно-педагогічних умінь, розвинути здібності та набуті необхідних якостей, які забезпечать ефективне формування особистості учня, здатного брати участь у міжкультурному спілкуванні [3, с. 45].

Відтак, нами визначено першу педагогічну умову – *запровадження ціннісно зорієнтованої діяльності, спрямованої на формування готовності майбутніх учителів до роботи в міжкультурному просторі*. На наше переконання, під час формування міжкультурної компетентності та ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів початкової школи, які будуть працювати в міжкультурному просторі, необхідно враховувати регіональні особливості Закарпаття, а саме: територіальну специфіку як геоміжетнічне перехрестя епох і народів; прикордонну зону; багатонаціональний і багатоконфесійний склад населення; багату історико-культурну спадщину; традиції патріотизму; унікальну природу тощо.

Обґрунтовуючи другу педагогічну умову – *реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі принципу інтеграції* – наші підходи ґрунтувались на тому, що у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах міжкультурного простору Закарпаття, на жаль, не робиться акцент на висвітленні тем щодо майбутньої професійної діяльності в умовах міжкультурності.

Під принципом інтеграції розуміється стан пов'язаності, взаємопроникнення і взаємодії окремих дисциплін, що забезпечують цілісність освітнього процесу, зокрема підготовки здобувачів до майбутньої професійної діяльності. Міждисциплінарна інтеграція полягає у використанні законів, теорій, понять, методів однієї дисципліни під час вивчення іншої. Здійснення інтеграції на цьому рівні дає змогу створити новий інтегрований об'єкт, виражений у формуванні цілісного уявлення у майбутніх педагогів про міжкультурний простір Закарпаття.

Варто зазначити, що перш, ніж розпочати практичну реалізацію ідеї інтеграції, слід визначити логіку вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін, враховувати інтегративні зв'язки на рівні змісту, форм, методів і засобів, а

також технологічного забезпечення. Результатом такого процесу є система міждисциплінарних узагальнених понять і категорій, умінь та способів дій, які мають бути засвоєні майбутніми вчителями початкової школи.

Створення внутрішньо- та міждисциплінарних зв'язків дозволяє вирішити питання інтегрального впливу на здобувачів вищої освіти з боку різних викладачів, які забезпечують єдину методологічну та понятійну основу навчання. Процес формування готовності повинен здійснюватися неперервно протягом вивчення всього циклу навчальних дисциплін, включаючи не тільки аудиторні заняття, а й позааудиторну роботу. Акцентуємо також на важливість інтеграції не тільки змісту освіти, а й організаційних форм (лекційних і практичних занять, педагогічної практики тощо), під час яких тією чи іншою мірою будуть інтегруватись і різні види діяльності.

Тож у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття принцип інтеграції реалізується шляхом: інтеграції в змісті пропонованого навчального матеріалу з метою розкриття сутності понять; інтеграції методів навчання з метою всебічного розгляду понять і явищ; інтеграції теорії та практики з метою практичного використання набутих знань, умінь і навичок; розвитку інтегративних якостей особистості майбутнього вчителя як результату освіти, а також основи базових компетентностей; інтеграції різних типів організацій (неформальної та інформальної освіти, соціокультурних центрів, бібліотек, клубів, гуртків, секцій тощо) і центрів національних меншин, які надають різні можливості для розвитку та забезпечують позитивну соціалізацію громадян різної культури, релігії тощо.

Третя педагогічна умова – *забезпечення практико-зорієнтованого характеру професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі*.

Одним із завдань дослідження щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття є пошук інтерактивних методів і технологій, які б сприяли ефективному вирішенню зазначеної проблематики.

Під інтерактивними методами розуміємо методи навчання, засновані на взаємодії тих, хто навчається, між собою. Технології інтерактивного навчання – це способи реалізації змісту, передбаченого освітніми програмами, який охоплює систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найбільш ефективне досягнення поставлених цілей.

Організація інтерактивного навчання у ЗВО полягає в моделюванні професійних і квазіпрофесійних ситуацій, в ході вирішення яких відбувається залучення здобувачів до командного вирішення проблем, обмін інформацією і оцінка власної ролі й результатів роботи в команді, в освоєнні навичок. Необхідною умовою подібної діяльності є забез-

печення процесу взаємодії тих, хто навчається, у малих групах і усвідомлення персональної відповідальності кожного при вирішенні навчальних завдань. Від викладача вимагається відійти від стереотипів традиційного навчання і передати провідну роль в управлінні груповою роботою самим студентам, спонукаючи їх до участі в дискусіях, до вибору оптимальних рішень, до обговорення та аналізу висловлювань і пропозицій всіх учасників, до роботи з джерелами інформації, і в результаті – до творчої активності [4].

У процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи слід застосовувати такі технології та методи навчання, які б забезпечили високий рівень їх пізнавальної активності, ефективність навчальної діяльності, й на основі цього – сформованість міжкультурної компетентності. Ефективними та цікавими є інтерактивні методи й технології, як от: SWOT- та PEST-аналіз, тренінги, рольові та симуляційні ігри, обговорення, диспути, презентації, міні-лекції, метод кейсів, портфоліо, моделювання професійної діяльності, ситуаційні дослідження, написання есе після перегляду мультфільмів про толерантність; авторські технології: «Idea Mixer», GROW, блокчейн і лонгрід, тренінг «Я-мольфарка. Культура хусткування в Україні», технологія «Освітній Геокешинг» або пошуки волохів», освітній WEB-квест, бібліодидактика як медіаосвітня технологія формування міжкультурної взаємодії, рольова гра «Пізнай свою і чужу культуру», гра «Детектив Нишпорка», форсайт-гра «Хто я зараз? Яким і ким я буду в майбутньому?» тощо. Активне впровадження запропонованих технологій у практику вищої педагогічної освіти спрямоване на вирішення пріоритетних завдань: проведення навчання в інтерактивному режимі; підвищення інтересу майбутніх педагогів до вивчення навчальних дисциплін; наближення освітнього процесу до практики повсякденного професійного життя.

Ефективній підготовці майбутніх педагогів, які працюватимуть в умовах міжкультурного освітнього простору, сприяє, крім того, організація позанавчальних заходів. До важливих напрямів роботи відносимо: цілеспрямовану діяльність щодо розвитку плюралізму культур та налагодження конструктивного міжособистісного спілкування; створення рівних освітніх можливостей для представників різних етнічних груп, особливо для тих, хто належить до національних меншин; надання необхідної інформації та практичних рекомендацій щодо природи й особливостей міжетнічних конфліктів; стимулювання інтересу до вивчення культур різних етнічних груп, які проживають на території Закарпаття; заохочення будь-яких проявів міжетнічної толерантності тощо. Отже, четверта педагогічна умова – *використання творчого потенціалу студентів шляхом залучення до участі у фестивалях, святах національних меншин для вивчення традицій, обрядів, ритуалів, звичаїв*. Слід орга-

нізувати заходи, які сприяють неформальній та інформальній освіті майбутніх педагогів, спілкуванню й обміну думками, у ході яких формуються ціннісні орієнтири сучасної молоді, яка проживає в міжкультурному просторі Закарпаття і має свій індивідуально-специфічний світогляд.

Висновки. Таким чином, педагогічними умовами професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття обрано: запровадження ціннісно зорієнтованої діяльності, спрямованої на формування готовності майбутніх учителів до роботи в міжкультурному просторі; реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі принципу інтеграції; забезпечення практико-зорієнтованого характеру професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі; активізація творчого потенціалу студентів шляхом залучення до участі у фестивалях, святах національних меншин для вивчення традицій, обрядів, ритуалів, звичаїв. Реалізація зазначених педагогічних умов сприяє формуванню міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти та досягненню інтегрованого результату – сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Список використаної літератури:

1. Бех В. П., Шалімова О. Є. Функціональна модель особистості: пошуки полікультурних детермінант поведінки: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 255 с.
2. Вітвицька С. С. Аксиологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка*. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63–67.
3. Махінов В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів у контексті культурологічної парадигми освіти та розвитку соціальних комунікацій. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2010. Вип. 34. С. 41–46.
4. Молнар Т. І. Інтерактивні технології у практиці підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття: навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Бакалавр». Мукачево: МДУ, 2021. 72 с.
5. Молнар Т. І. Стан сформованості міжкультурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Т. 3. С. 96–103.
6. Островська К. О. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 20 с.

Molnar T. Pedagogical conditions of professional training of future primary school teachers to work in the multicultural space of Transcarpathia region

The article has raised up the issue of teacher training to work in an multicultural educational space. The author has emphasized the importance of ensuring the harmonious coexistence of representatives of different cultures in educational institutions, establishing their effective interaction in a multicultural environment. The necessity of formation of value pluralism, cooperation mentality, training of a personality capable of interethnic and multicultural communication in future teachers has been actualized.

It has been noted that cultural orientation is an important property of the teacher's personality and determines his or her worldview positions, creative potential, system of values, beliefs, tastes, value-emotional attitude to himself, to colleagues, to science, the subject of which he teaches, to cultural and spiritual assets, way of life, etc. Therefore, during the educational process at a higher educational establishment, future teachers should properly master the cognitive plane, as well as acquire practical skills and abilities for effective professional activity in the conditions of an multicultural educational space.

It also has been determined the pedagogical conditions for the professional training of future primary school teachers to work in the multicultural space of Transcarpathia region, such as: the introduction of value-oriented activities aimed at forming the readiness of future teachers to work in the multicultural space; implementation of interdisciplinary relations based on the principle of integration; ensuring the practice-oriented character of professional training of future teachers to work with students in an multicultural space; activating the creative potential of students by involving them into the participating in festivals, holidays of national minorities to study traditions, rites, rituals, and customs. It has been proved that the implementation of the specified pedagogical conditions contributes to the formation of intercultural competence of higher education students and the achievement of an integrated result - the formation of the readiness of future primary school teachers to work with students in the multicultural space of Transcarpathia region.

Key words: pedagogical conditions, intercultural space, intercultural interaction, professional training, primary school teacher.